

Zahradně-architektonická tvorba z let 1948–1989 v České republice – objekty navrhované k památkové ochraně

Roman ZÁMEČNÍK; Pavel ŠIMEK

ABSTRAKT: Článek se zabývá charakteristikou pěti objektů zahradně-krajinářské tvorby z let 1948–1989. Zaměřuje se na popis současného stavu a historického vývoje a soustředí se na definování jejich potenciálních památkových hodnot. Cílem článku je upozornit na jejich mimořádné hodnoty a prezentovat je odborné veřejnosti. Téma bylo řešeno prostřednictvím databázového srovnávání 290 základně mapovaných objektů z let 1939–1989, a to v rámci řešení výzkumného projektu Zahradně-architektonická tvorba v období totalitních režimů v letech 1939–1989 na území České republiky. Z výsledků výzkumu plyne, že zařazené objekty, jimiž jsou Botanická zahrada a arboretum Mendelovy univerzity v Brně, Zahradně-architektonická úprava části Letenských sadů a svahu pod Letenskými sady v Praze, Jižní svah se souborem soch Jana Šimka v Lázních Jeseník, Park přátelství v Praze-Proseku a Park Nemocnice TGM v Hodoníně, oplývají mimořádnými kulturně-historickými hodnotami, pro které by měly být prohlášeny kulturními památkami. Hlavním výsledkem článku je charakteristika památkových hodnot uvedených objektů.

KLÍČOVÁ SLOVA: Zahradně-architektonická tvorba; 1948–1989; osobnosti; kulturně-historické hodnoty; historie; současnost

Garden-architectural creation from 1948 to 1989 in the Czech Republic – buildings proposed for heritage protection

ABSTRACT: The article deals with the characteristics of five objects of garden-landscape creation from the years 1948 to 1989. It focuses on a description of their current state and historical development and focuses on defining their potential heritage value. The aim of the article is to draw attention to their extraordinary values and to present them to the professional public. The topic was addressed through a database comparison of 290 basic mapped structures from 1939 to 1989 as part of the research project “Garden-architectural creation in the period of totalitarian regimes in the years 1939–1989 in the Czech Republic”. The results of the research show that the included structures, such as the Botanical Garden and Arboretum of Mendel University in Brno, the Garden-architectural design of part of Letenské sady and the slope below Letenské sady in Prague, the South Slope with its set of sculptures by Jan Šimek in Lázně Jeseník, Friendship Park in Prague, and the TGM Hospital Park in Hodonín all abound in extraordinary cultural and historical values, for which they should be declared cultural heritage properties. The main result of the article is the characteristics of the heritage values of these structures.

KEYWORDS: garden-architectural creation; 1948–1989; personalities, cultural-historical values; history; present

Úvod

Plynulý vývoj zahradně-architektonické tvorby vrcholil na konci 19. století, a to zejména v souvislosti s nezpochybnitelnými úspěchy v oblasti introdukce, šlechtění a produkce okrasných rostlin. Pomyslného vrcholu u nás obor zahradnictví dosáhl mezi světovými válkami.¹ Po únoru 1948 se zahradně-architektonická tvorba předchozího období stala předmětem kritiky. Byla nadále nahlížena jako buržoazní a kapitalistický symbol (zejména vilové zahrady). Docházelo k postupnému zániku prakticky

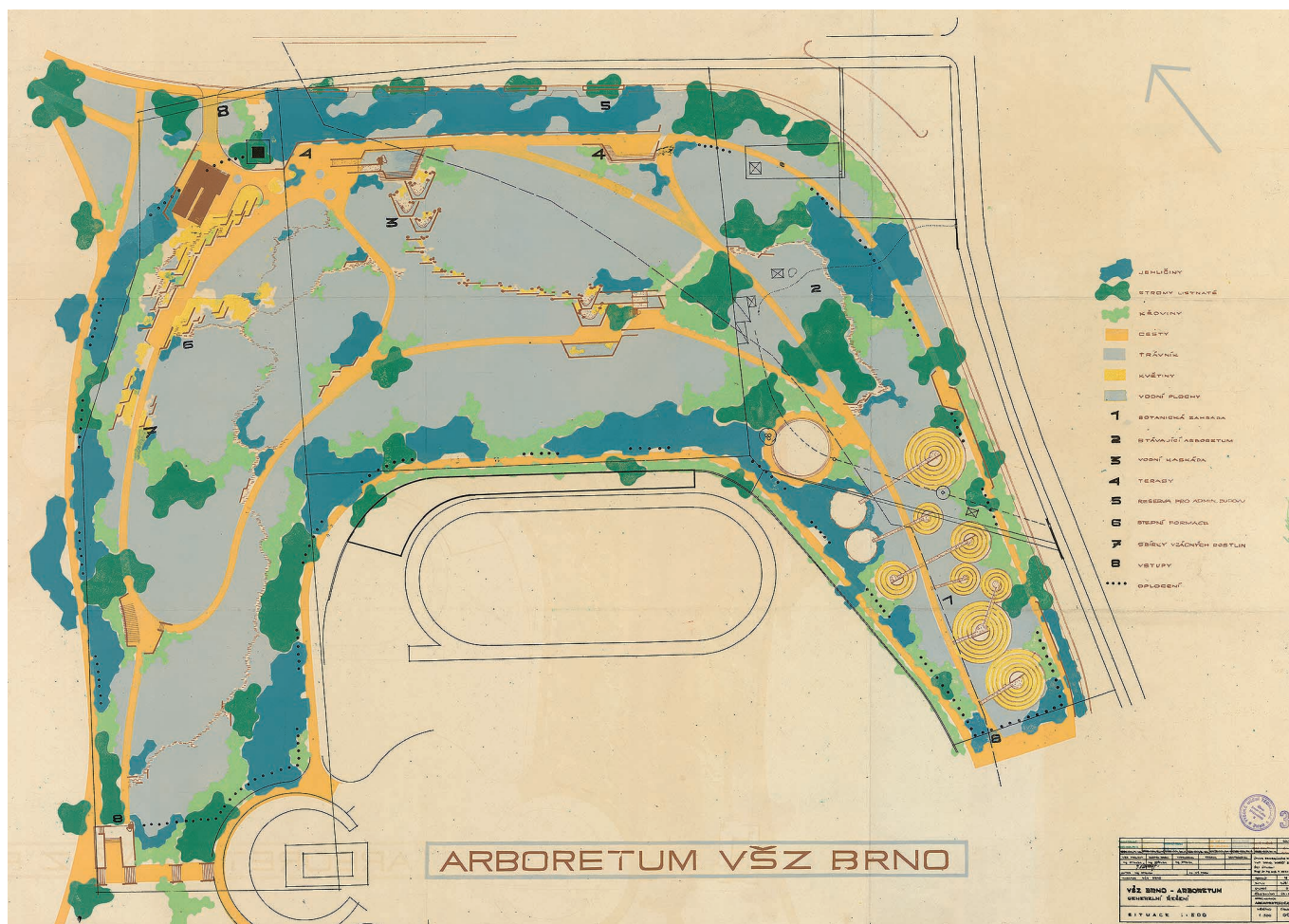
všech původních podnikatelských i tvůrčích subjektů a ke snižování jejich úlohy v nově se utvářejících společenských strukturách. Následný vývoj od 50. let 20. století je charakteristický přestavbou prakticky všech úrovní oboru zahradnictví, a tedy i zahradní a krajinářské architektury. Celý další vývoj byl ovlivněn výraznou centralizací a důsledným usměrňováním společenských i hospodářských vztahů.² Zahradní tvorba se rozvíjela výhradně směrem k plnění socialistických cílů stanovených komunistickou stranou.³ Architektura soukromých

■ Poznámky

1 K tomu blíže viz Šárka Steinová – Roman Zámečník – Stanislava Ottomanská a kol., *Zahradně-architektonická tvorba první Československé republiky a její zahradníci*, Praha 2017.

2 K tomu blíže viz Jiří Mareček, *Rámcová charakteristika rozvoje oboru zahradní a krajinářské architektura ve 2. polovině 20. století*, in: Roman Zámečník, *Sborník příspěvků z konference, Zahradně-architektonická tvorba 20. století v Československu I*, Praha 2019, s. 24–31.

3 K tomu blíže viz Antonín Slavík, *Úkol zahradní architektury v etapě budování socialismu. Nové směry v našem*

1

Obr. 1. Ivar Otruba, Studie Botanické zahrady a arboreta Mendelovy univerzity v Brně (MENDELU), 1967. Osobní archiv prof. Ivara Otruby. Reprofoto: archiv Ústavu biotechniky zeleně zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně (ZF MENDELU), inv. č. 061_IO_22, 2019.

zahrad ustupovala do pozadí a důraz byl kladen na veřejné objekty (sídlištní zeleň) s akcentem na potřeby dělnické třídy.⁴ Jedním z aspektů socialistické společnosti bylo trávení volného času kolektivním způsobem. Pozornost byla upírána na ozdravení těla i ducha pracujícího člověka, k čemuž měly mimo jiné sloužit veřejné lidové sady, plavecké stadiony, lázně a koupaliště.⁵

V řadě větších měst (Praha, Brno, Hradec Králové, Bratislava aj.)⁶ se postupně v rámci komunálních podniků ustanovily souborné útvary projekce, realizace a údržby zeleně. Ve výrazné převaze projekční a realizační činnosti byly v tomto období nově zakládány systémy tzv. sídlištní zeleně. Pozoruhodný byl jejich plošný rozsah a častý vztah k navazujícím účelovým (příměstským) lesům a zahrádkovým osadám (Praha, Hradec Králové aj.). Řada těchto úprav dosáhla mimořádně vysoké úrovně (např. sídliště Lesná v Brně).⁷

Poválečné období přineslo převratnou a překotnou změnu vlastnických poměrů. Ruku v ruce s ní přicházela také změna systému péče a využívání zahradních úprav založených v předcházejících historických obdobích. Vzhledem k tomu, že vegetační kompozice velmi rychle negativně reagují na absenci kvalitní péče, bylo u mnoha objektů potřeba po roce 1948 realizovat rozsáhlé obnovné zásahy. Jejich cílem bylo nejen navrácení důstojné podoby historickým areálům, ale také přizpůsobení těchto objektů změněné funkci a způsobu využívání.⁸ Po starší generaci tvůrců, jako byli Pavel Janák, Otakar Fierlinger či Břetislav Štorm, se této oblasti věnovali Dušan Riedl, Otakar Kuča, Josef Němec a další. Jejich práci většinou zastřešil v roce 1954 založený Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze. Dalším důležitým subjektem figurujícím v procesu péče o památky zahradního umění v druhé polovině 20. století se stal Státní ústav památkové péče a ochrany přírody jako nástupce památkových úřadů fungujících do roku 1953. Jednotliví tvůrci a jejich partneři ve státních institucích přistupovali k úkolu obnovy historických vegetačních kompozic různým způsobem – od nové architektonické tvorby vkládané do historického prostře-

dí po snahu o reminiscenci možné historické podoby. Své limity do této tvorby vnášely technické a materiální možnosti doby i společenská objednávka.⁹

■ Poznámky

sadovnickém umění, *Zahradnické listy*, časopis československého zahradnictví XXXII, 1949, č. 18, s. 199–200.

4 K tomu blíže viz Josef Kumpán, Sady u kolektivních domů, *Zahradnické listy*, časopis československého zahradnictví XXXII, 1949, č. 25, s. 278–279.

5 Josef Kumpán, Lidové sady, *Zahradnické listy*, časopis československého zahradnictví XXXII, 1949, č. 4, s. 42.

6 K tomu blíže viz Drahoslav Šonský, Komplexní sadovnický útvar v Bratislavě (ZARES) a jeho zahradně-architektonické souvislosti v letech 1959–1970, in: Zámečník (pozn. 2), s. 76–83.

7 K tomu blíže viz Anna Magni, Zahradně-architektonické aspekty sídlišť 1945–1989: etapizace, in: Zámečník (pozn. 2), s. 128–141.

8 K tomu blíže viz Zdeněk Novák, Rekonstrukce historických zahrad a péče o kulturní krajinu po 2. světové válce v Československu, in: Zámečník (pozn. 2), s. 152–165.

9 K tomu blíže viz Lenka Křesadlová, Metodické přístupy k rekonstrukcím historických zahrad ve 20. století, in: Zámečník (pozn. 2), s. 166–175.

Objekty navrhované k památkové ochraně

Projekty této doby vznikaly v kontextuální izolaci od mezinárodního dění. Autoři proto hledali výhradně domácí zdroje. I přes patrnou uniformitu projevující se zejména u typických dobových funkčních typů zeleně,¹⁰ jakými jsou zeleň bytových souborů, občanské vybavenosti, školních a kulturních zařízení či zeleň zdravotnických zařízení, vznikala výrazná (nadčasová) díla dokládající tvůrčí schopnosti jednotlivců i pracovních skupin. Jako ukázkové příklady takových svěbytných tvůrčích počinů mohou sloužit Botanická zahrada a arboretum Mendelovy univerzity v Brně, Zahradně-architektonická úprava části Letenských sadů a svahu pod Letenskými sady v Praze, Jižní svah se souborem soch Jana Šimka v Lázních Jeseník, Park přátelství v Praze či Park Nemocnice TGM v Hodoníně.

Výběr těchto ukázkových objektů byl proveden prostřednictvím databázového srovnávání 290 základně mapovaných objektů z let 1939–1989.¹¹ Vlastnímu terénnímu mapování 290 objektů předcházelo jejich vytipování v jednotlivých krajích České republiky, a to prostřednictvím regionálních znalců z řad památkářů, zahradních architektů a pamětníků¹² s cílem vybrat takové, které svou mírou zachování vhodně charakterizují dobu svého vzniku.¹³ Každý z objektů byl základně hodnocen za využití certifikované metodiky¹⁴ a tříděn prostřednictvím pětibodové stupnice (1 – objekt plně zachovaný, popř. autenticky obnovený...; 2 – původní dispozice čitelná...; 3 – dochovány pouze jednotlivé prvky...; 4 – původní funkce zachována...; 5 – jiná funkce objektu...). U objektů, které byly hodnoceny č. 1 na pětibodové stupnici, bylo následně ověřeno to, zda jsou, nebo nejsou dostatečně chráněny v rámci platných právních předpisů (zákonem č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších právních předpisů).¹⁵ Z výsledné množiny byly vyjmuty ty, které již jsou chráněny jako kulturní nebo národní kulturní památky nebo tvoří součást kulturních nebo národních kulturních památek, a jsou tedy již dostatečně chráněny.¹⁶ Níže uvedená pětice objektů je proto na základě výsledků výzkumného projektu zaměřeného na naši zahradně-architektonickou tvorbu v letech 1939–1989¹⁷ navrhována k památkové ochraně.

1. Botanická zahrada a arboretum Mendelovy univerzity v Brně

Rozlehlý areál (13 ha)¹⁸ slouží pro moderní vyučování a poznání zákonitostí vývoje a vztahů v přírodě, zejména principů systematických, fytogeografických a ekologických. Pro výukové potřeby vysoké školy byly uzpůsobeny sbírky rostlin, které předpokládají jasné a přehledné

2

uspořádání expozic a exaktní označení exponátů. Z hlediska urbanistického je celek organicky začleněn do systému zelených pásů, které spojují centrum města Brna s okolní krajinou. Ve vhodných místech je využito pohledového sepětí s panoramaty města Brna.¹⁹

Kompozičně je areál pojat jako městský park s vyhrazenou funkcí. Do základní kompoziční struktury mající charakter náročné parkové úpravy jsou začleněny jednotlivé dílčí zahradně-architektonické úpravy, které vytvářejí akcenty celkového řešení.

Z vyhodnocení základních provozních a funkčních vztahů, posouzení a skloubení záměrů s možnostmi realizace a provozu, včetně podřízení charakteru stanoviště a nárokům rostlin, vyplynulo vlastní řešení, jehož základem je osnova komponovaná na způsob dekorativní zahrady. Přitom byla zásadní organizace ploch a prostoru, tzn. utváření terénu, modelace hmot porostů v náležité prostorové a druhové diverzitě, trasování a vedení nivelet komunikací a správné rozvrstvení zájmových center, přičemž bylo využito všech vhodných a dostupných prvků při respektování biologických i technicko-provozních faktorů, včetně údržby.

Základem veškerých úprav jsou porosty dřevin, jejichž základní struktura je tvořena odolnými, v daném prostředí osvědčenými taxony. Do této kostry jsou vneseny sbírkové expozice tvořící společně nedílný celek. V prostorech expozic jsou uplatněny prvky architektonické povahy při současném zachování jednoty zá-

Obr. 2. *Centrální část Botanické zahrady a arboreta MENDELU s rozsáhlými plochami trávníku. Celek je doplněn velkými zábyny růží, jednoletých i vytrvalých bylin. Volný krajinný ráz je podtržen vodními plochami. Foto: Jiří Vysloužil, 2019.*

/nmap01_tot-hodnocene_objekty-popis_metod_a_vysledku.pdf, vyhledáno 9. 12. 2021.

12 Současně byla využita kontaktní platforma členů Společnosti pro zahradní a krajinnářskou tvorbu, z. s., kteří měli možnost uvést reprezentativní zástupce objektů ze sledovaného období.

13 K terénnímu průzkumu objektů podrobně viz Roman Zámečník – Pavel Šimek, Zahradně-architektonická tvorba v období totalitního režimu v 2. polovině 20. století na území České republiky, in: *Architektura v perspektivě 2018: Sborník příspěvků z mezinárodní konference*, Ostrava 2018, s. 83–86.

14 Roman Zámečník – Pavel Vaida – Tatiana Kutková, *Metodika k zajištění a ochraně dalších zahradně-architektonických děl, která nezachytí záběr projektu*, Lednice 2016. Dostupný z <http://www.nusi.cz/ntk/nusi-295626>, vyhledáno 9. 12. 2021.

15 Viz záznamy v Památkovém katalogu Národního památkového ústavu (<https://www.pamatkovykatalog.cz/>).

16 Za mimořádně hodnotný objekt z hlediska národní kulturní identity je považována také Dendrologická zahrada v Průhoních, která bohužel nebyla zahrnuta do pětice objektů navržených k památkové ochraně z důvodu značné rozlohy (nad rámec rozsahu výzkumného projektu) a zejména z důvodu nevyjasněných majetkoprávních vztahů.

17 Identifikační kód projektu DG18P020VV044.

18 Adresa: třída generála Píky 1, 613 00 Brno, Brno-město, Jihomoravský kraj, výčet parcel: k. ú. Ponava: p. p. č. 807/1, 820/1, 818/1, 832/14, 832/80, 832/9, k. ú. Černá Pole: p. p. č. 464/140, 464/143, 464/22, 464/28, bez staveb: k. ú. Ponava, p. p. č. 818/2, 832/8, 832/13, 832/79, 832/10, 820/5, 820/3, 820/2, vlastnické právo: Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1665/1, Černá Pole, 613 00 Brno.

19 Ivar Otruba, *Zahradní architektura: tvorba zahrad a parků*, Šlapanice 2002.

■ Poznámky

10 Pavel Šimek, *Městská zeleň*, in: Petr Šrytr, *Městské inženýrství*, Praha 2001, s. 183–225.

11 K tomu viz Roman Zámečník – Pavel Borusík, *Mapa identifikovaných a hodnocených objektů* (mapa s odborným obsahem), ZF MENDELU, 2020, dostupné též online na https://ubz.zf.mendelu.cz/wcd/w-zf-ubz/projekty/na-ki-dg18p020vv044/nmap01-tot-hodnocene_objekty/

kladního materiálového řešení. Vlastní skupiny exponátů jsou specificky prostorově, funkčně i výtvarně ztvárněny. Do celku byly zasazeny tak, aby jej zdobily jako jednotlivé „šperky“, aby nerušily, ale spolupodílely se na výsledku celého díla pomocí porostů, terénu, vody a architektonických a výtvarných prvků. Ve skutečnosti se nejedná o žádné novum, je to jen jakási obdoba bosketů a broderií v historických parcích.

Zahrada je rozdělena do pěti tematických celků (správní budova a učebny, jižní svahy, centrální část, staré arboretum a botanický systém), ve kterých jsou vymezeny jednotlivé expozice rostlin, prezentující záměrná témata a vztahující se ke skupinám rostlin se shodnými biologickými, botanickými či estetickými vlastnostmi.

Správní budovy a učebny

V nejvyšší části botanické zahrady a arboreta je situována budova s potřebným technickým a provozním zařízením, pěstitelskými a expozičními skleníky s výstavní a společenskou halou. V bezprostředním okolí budovy jsou rozmístěny některé velmi atraktivní expozice: skleníky se sbírkami tropických orchidejí a ananasovitých rostlin obsahující zhruba 2 000 taxonů orchidejí a 300 taxonů bromelií. Rostliny jsou prezentovány netradičním způsobem – zavěšeny nebo zasunuty do kompozice z drátěných konstrukcí, tvořící jednotný celek se stěnami z betonových tvárnic doplněných vrstevnatým kamenivem, a tranšeje, což jsou záhony zapuštěné pod úroveň terénu, na zimu chráněné krytem. Na tomto k jihu orientovaném stanovišti rostou dřeviny ze Středomoří a exotické rostliny z Číny, Ameriky, Austrálie a Nového Zélandu.

Jižní svahy

Pro prezentaci teplomilné vegetace je využit jižně orientovaný svah. Tam jsou soustředěny partie s domácí flórou a na ně navazují ukázky jiných fytogeografických celků – Středomoří, Kavkaz, Jihovýchodní Evropa, Severní Amerika, Step jihovýchodní Evropy. Dále se tam nachází alpinkový skleník a terasy. Terén je modelován do podoby podélných vln, které se opírají o nízké zídky z pohledového betonu. Celek je ponechán přirozenému rozvoji a jen mírně udržován. Poněkud skryta zůstává sbírka lomikamenů oddělená hustými výsadbami a betonovou stěnou. Z této zdi vybíhají svažité, k severu orientované záhony nesené ocelovými traverzami s betonovým dnem, po němž stéká závlahová voda, a navršenými pěnovcovými kameny. Netradičně řešeným útvarem je také rokle, v níž je soustředěna vysokohorská flóra. Je to uměle v terénu vytvořený útvar ve formě jakéhosi příkopu cca 4–5 metrů hlubokého, jehož stěny jsou zpevněny betonovými

a kamennými prvky. Základní opěrný a současně i výtvarný prvek je tvořen železobetonovými deskami tvaru písmene L o proměnné výšce i sklonu. Mezi těmito prvky je nasucho uložena kamenná rovnánina ze žulových kvádrů a desek z černé břidlice. Tyto kamenné vrstvy jsou kladeny v různém sklonu, a to s ohledem na požadavky vysázených rostlin a v souladu s nároky estetickými. Celek je doplněn vodním prvkem – pramenem a jeho stékáním po kamenných deskách s jezírkem na dně rokle – a zpřístupněn vstupní branou, nebo je ho možno pozorovat z nadhledu dřevěného ochozu a přemostění. Stěny svahů zpevněné betonovými bloky zároveň oddělují jednotlivé, geograficky uspořádané skupiny rostlin. Vrstvené kameny jsou kladeny horizontálně nebo vertikálně podle požadovaných nároků rostlin na hospodaření s vodou.

Centrální část

Prostor se vyznačuje rozsáhlými plochami trávníku a využívá dálkové pohledy na panorama města Brna. Na nejvyšším místě jsou skupiny odpočívadel, opírajících se o plastické stěny z vápenopískových cihel, a pergoly bohatě porostlé pnoucími rostlinami. Celek je doplněn velkými záhony růží, jednoletých i vytrvalých bylin. Volný krajinný ráz je podtržen vodními plochami se stylizovaným potůčkem. Celá tato část objektu má spíše oddechový charakter s expozicemi pojmenovanými Sběrka vrb, Vodní kaskáda, Duby a skalníky, Pergoly a Deníky.

Staré arboretum

Staré arboretum bylo založeno v letech 1937–1938 na ploše asi 2 ha pro potřeby výuky lesních inženýrů. Svým rozsahem však nemohlo uspokojit všechny požadavky, a proto bylo postupně rozšiřováno.²⁰ Sběrka je velmi hodnotná a dosud je svými exotickými dřevinami základem arboreta. Partie byla upravena v souvislosti se zakládáním botanické zahrady a arboreta a obohacena např. o zajímavé terénní úpravy se schodištěm jako součástí kamenného svahu, s prameništěm a jezírkem. Dominuje mu vyhlídka se šachovnicí v dlažbě. Ve starém arboretu jsou vymezeny tyto specifické expozice: Vřezárenský svah, Východoasijské trvalky, Původní sbírka dřevin, Alpinum, Rostliny jižní polokoule, Zahrada Vysočiny a Meteorologická stanice s různým vegetačním i minerálním povrchem (pro zjištění průběhu půdních teplot).

Botanický systém

V nejnižší části areálu je situován botanický systém. Jedná se o rovinatý až mírně svažitý terén. Jsou tam soustředěny ukázky bylin a dřevin důležité pro zemědělskou praxi či jinak významné v zemědělských provozech. Tento ag-

robotanický sortiment je umístěn v deseti spirálově členěných plochách tak, že student, pozorovatel či návštěvník plynule prochází po vnuté pěšině do centra tematického celku a přímou spojkou se pak vrací. Součástí těchto partií je též zahrada pro nevidomé a slabozraké. Je koncipována obdobně ve spirále, pouze plocha záhonů s charakteristickými rostlinami a jejich označením (Braillovým písmem i latinou) je vyvýšená. Typickými expozicemi botanického systému jsou Léčivé rostliny, Užitkové rostliny, Jedovaté rostliny, Letničky, Domácí flóra, Travniny, Jednoděložné rostliny, Hvězdnicovité rostliny, Pryskyřníkovité rostliny, Růže a již zmíněná Zahrada pro nevidomé. Neobvykle pojatou expozicí je Zahrada miniatur uspořádaná v soustředných kruzích, tvořící celek uzavřený betonovou stěnou s travertinovými a ryolitovými balvany, po nichž stéká voda a zavlažuje porosty skalních rostlin. Středobod obloukových teras z pohledového betonu tvoří kruhové prameniště, v jehož okolí jsou na ocelových podnožích různé výšky umístěny pěnovcové kameny osázené rostlinami. Dále jsou tam rozmístěny na šterkových plochách kovové kontejnery z cortenu s miniaturami různých dřevin.²¹

Historie objektu

Myšlenka vybudovat botanickou zahradu při Vysoké škole zemědělské v Brně (dnes Mendelova univerzita v Brně) vznikla v roce 1926. V té době ji tvořila malá plocha poblíž areálu školy o výměře asi 0,5 ha. V návaznosti na tuto zahradu bylo v roce 1938 pro potřeby výuky lesních inženýrů založeno Augustinem Bayerem²² arboretum. V 60. letech 20. století musela původní botanická zahrada v areálu univerzity (Zemědělská 1) ustoupit nové výstavbě. Vyvstala tedy nutnost založit novou sbírkovou zahradu s arboretem,²³ o jejímž vybudování bylo rozhodnuto v roce 1967. V témže roce byla zpracována studie na celkové řešení objektu se začleněním stávající sbírky dřevin a meteorologické stanice. Studii zpracoval Ústav okras-

■ Poznámky

²⁰ Projektová dokumentace je uložena v archivu Botanické zahrady a arboreta Mendelovy univerzity v Brně.

²¹ Alena Šimáková, Již dnes je tam krásně..., *Záhradnictvo* VII, 1976, s. 312–313. – Ivar Otruba, Pro poučení i krásu, *Domov, bytová kultura a technika v domácnosti* III, 1977, s. 26–29.

²² Prof. Ing. Dr. Augustin Bayer (1882–1942) byl český profesor dendrologie, fytopatologie a bakteriologie, který působil na dnešní Mendelově univerzitě v Brně. Podnikl celou řadu botanicko-sběratelských cest, kromě jiného byl i předsedou Svazu pro ochranu přírody a domoviny na Moravě.

²³ Otruba (pozn. 19).

3

4

5

ného zahradnictví zahradnického oboru Vysoké školy zemědělské v Lednici. Vedoucím ústavu byl Bohdan Wagner, autorem řešení tehdejší odborný asistent ústavu Ivar Otruba. Studie byla dále rozpracována do realizační dokumentace prostřednictvím projektové organizace Vysokého učení technického v Brně, vedoucím projektantem se stal Ivar Otruba.²⁴ V roce 1970 bylo vydáno stavební povolení a započala realizace jednotlivých etap. Dodavatelem bylo Sadovnické středisko Státního statku Brno – Kociánka, vedoucím střediska byl Zdeněk Hojač. Vlastní řešení se neobešlo bez nutně úzké spolupráce se specialisty, pěstiteli jednotlivých skupin rostlin.²⁵ Nejbližšími spolupracovníky projektanta byli Antonín Nohel – dendrolog, Josef Holzbecher – odborník na trvalky a Jarmila Matoušková, specializovaná na sbírku orchidejí.

Realizace se uskutečnila v letech 1970–1982. V současné době je objekt pečlivě udržován v původní koncepci, s nezbytnou úpravou porostů. Zdokonalena byla partie vodní cesty a bazénů, kde byla v roce 2015 vybudována unikátní sbírka expozice vřesovištních a masožravých rostlin díky iniciativě a pod vedením Tomáše Kolouška.

Kulturně-historické zhodnocení

Proti dosavadním botanickým zahradám se objekt vyznačuje moderním kompozičním pojetím a inovativním materiálovým a technologickým řešením konstrukčních prvků. Zahradně-krajinářské založení objektu v sobě totiž vhodně kombinuje taxonomické (sbírkové) a umělecké hledisko v uspořádání sbírek. Taxonomické hledisko spočívá v tom, že základ uspořádání je podřízen prezentaci systému rostlin. Rostliny jsou sestavovány např. podle geografických celků podle svého přirozeného výskytu nebo do ucelených skupin podle jiných hledisek (řády, čeledě, rody, kultivary apod.). Takovéto uspořádání expozic je zpravidla přehledné, ale působí stroze a velmi nepřirozeně, co se vazby rostlin na stanoviště týče. Naopak při využití uměleckého hlediska je prostor ztvárněn do podoby uměleckého díla. Zahrady a parky jsou komponovány podle zásad zahradní a krajinářské tvorby. Exponáty – rostliny – se v takovém případě sestavují do dekorativních skupin podle estetické působivosti (např. habitus, textura, struktura, barva, kvetení a jejich vzájemné kombinace). Tento typ zahrad a parků působí jako celek atraktivně, ale z hlediska systematického nepřehledně a roztříštěně. Vhodným

Obr. 3. Sběrka lomikamenů pěstovaných na speciálních konstrukcích v Botanické zahradě a arboretu MENDELU. Foto: Jiří Vysloužil, 2020.

Obr. 4. Netradičně řešený útvar rokle v Botanické zahradě a arboretu MENDELU, v níž je soustředěna vysokohorská flóra. Foto: Jiří Vysloužil, 2020.

Obr. 5. Centrální část Botanické zahrady a arboreta MENDELU se soustavou bazénů a sbírkou masožravých rostlin. Foto: Jiří Vysloužil, 2019.

spojením těchto dvou hledisek (taxonomického a uměleckého) je Botanická zahrada a arboretum Mendelovy univerzity v Brně jedinečná v celorepublikovém kontextu. Při tomto velice náročném řešení byla dále velmi vhodně skloubena hlediska vědecká a ekologická s posláním osvětovým a pedagogickým. Výsledné řešení je výborným a následováníhodným dokladem uplatnění kompozičních zásad. Ty mohly být správně aplikovány pouze za předpokladu detailní znalosti sortimentu rostlin, je-

■ Poznámky

²⁴ Projektová dokumentace (pozn. 20).

²⁵ Šimáková (pozn. 21), s. 312–313.

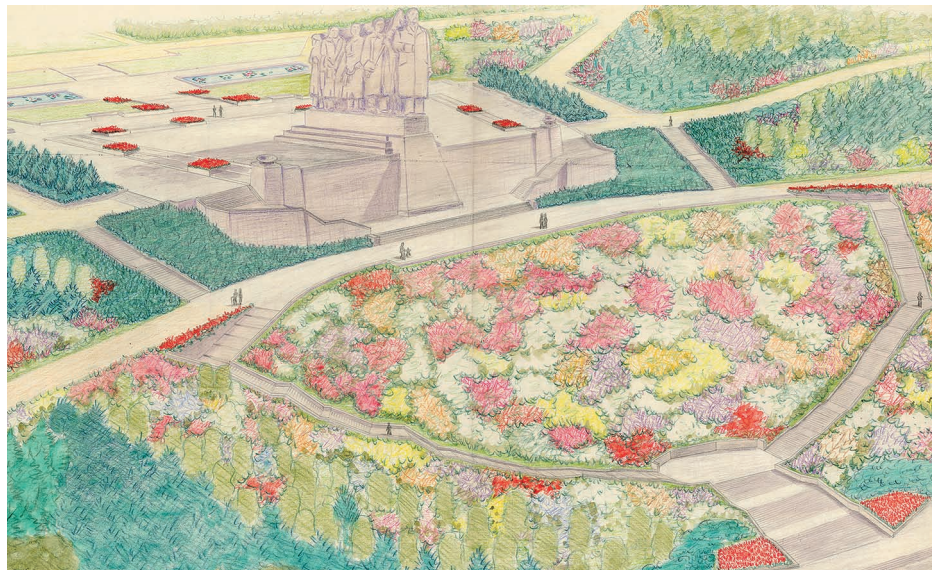
Obr. 7. Ladislav Šustáček, Soutěžní návrh na sadovou úpravu pomníku generalissima J. V. Stalina v Praze, perspektiva, 1953. Archiv NZM. Reprofoto: archiv Ústavu biotechniky zeleně ZF MENDELU, 2019, inv. č. 1536/IVIZ/1037.

Obr. 8. Pohled na horní část piedestalu někdejšího Stalinova pomníku v Praze na Letné od jihozápadu. Foto: Jiří Vysloužil, 2020.

Bohumilem Kavkou,²⁹ jež byla vložena do staršího parku založeného podle projektu Františka Thomayera.³⁰

Navrhovaný objekt zahrnuje monumentální piedestal někdejšího Stalinova pomníku, na nějž navazují vyhlídkové terasy se schodišti s vyhlídkami, cestní síť a velkorysé parkové úpravy planiny a poměrně prudkého svahu (30 až 40 stupňů) klesajícího pod ním k řece Vltavě a Čechovu mostu.³¹ Svah je orientován k jihovýchodu, kde ho vymezuje nábreží Edvarda Beneše; na severu, východě a západě je navržena hranice vedena po parkových cestách tak, aby v sobě navrhovaný objekt zahrnoval všechny rozhodné kompoziční prvky nezbytné k vyjádření jeho kulturně-historických hodnot.

Piedestal je řešen symetricky na půdorysu lichoběžníku a je položen na hraně svahu prudce klesajícího k Čechovu mostu. Rozsáhlá dlážděná plocha na jeho vrcholu³² je ze severozápadu, severovýchodu a jihozápadu omezena záhony s výsadbou převážně půdopokryvných konifer. Záhony jsou přerušeny několika schodišti klesajícími do níže položených úrovní piedestalu. Tam jsou symetricky, rovněž ze tří stran piedestalu, rozmístěny vyvýšené čtvercové záhony. Strana orientovaná k jihovýchodu je ve středu druhotně osazena kinetickým sochařským objektem *Pražský metronom* od Vratislava Nováka z roku 1991. V rozích jsou symetricky umístěny litinové nádoby pro věčný oheň. Na severovýchodě navazuje na piedestal pravidelná úprava se dvěma rozměrnými vyvýšenými záhony. Po jejich obvodu je vymezena široká dlážděná cesta s nikami se zahradními kamennými lavicemi. Dvojice lavic je po stranách zdůrazněna rozměrnými květinovými nádobami. Tato parterová úprava je s centrální částí piedestalu propojena hlavní středovou cestou se schodištěm a dvěma postranními schodišti s cestami, které vyběhají hluboko do parku. Další schodiště z piedestalu klesají směrem k severovýchodu a k jihozápadu. Na ně navazují široké parkové cesty, které jsou rozšířeny o odpočívadla s kamennými lavicemi. Uprostřed každého rozšíření je vymezen jeden elipsový záhon osazený po obvodu zimostřezovým plůtkem. Cesty vedené rovnoběžně s piedestalem podél jeho jihozápadní a severovýchodní strany jsou vydlážděny velkoformátovou žulovou dlažbou ve vzoru připomínajícím

7

8

tzv. bruselský styl, který se však rozšířil až v 60. letech 20. století. Na křižení jsou cesty rozšířeny a místo rozšíření je symetricky doplněno velkými vlajkovými stožáry.

Okolí piedestalu je osazeno zejména introdukovanými borovicemi (*Pinus nigra austriaca* a *Pinus jeffreyi*) a lípami (*Tilia argentea*), z konifer dále stříbrnými smrkem (*Picea pungens*), douglaskami (*Pseudotsuga menziesii* 'Glauca'), stříbrnými jedlemi (*Abies concolor*), dále tisy a jalovci (*Taxus baccata*, *Juniperus chinensis* 'Hetzi', *Juniperus sabina*), z listnáčů dále severoamerickými duby (*Quercus rubra*) a lípami americkými (*Tilia americana*).

Svah pod piedestalem obrácený k jihovýchodu je překonán symetrickými schodišti se zárubní zdi. Pod piedestalem je na terase vytvořeno větší shromaždiště. Od něj směřují další symetrická schodiště k jihovýchodu a k jihozápadu. V odpočívadlech se lomí a dále vedou k jihozápadu a k jihovýchodu, čímž svah elipsovitě uzavírají. Východní rameno schodiště je komponováno tak, že se před jeho segmenty postupně otevírají vedutové pohledy na Prahu: Staré Město, Vltava s Karlovým a dalšími mosty a Malá Strana s dominantou kostela sv. Mikulá-

■ Poznámky

29 Doc. Ing. Dr. Bohumil Kavka (1901–1977) byl po dobu 44 let (1927–1971) ředitelem Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. (současný název instituce) v Průhoniciích a z toho deset let přímým spolupracovníkem zakladatele Průhonického parku, A. E. Silva Taroucy. Významnou součástí Kavkových aktivit byla výzkumná, publikační, pedagogická a projekční činnost. Položil základy k cílevědomému šlechtění rododendronů a osobně vyšlechtil 27 uznaných stálezelených rododendronů a azalek. Řadu let po roce 1945 byl dlouholetým garantem Ministerstva kultury pro obnovu a další rozvoj desítek historických zahrad a parků. Viz Jiří Mareček, Vzpomínka na Bohumila Kavku, významného občana Průhonic, *Průhonicko, zpravodaj obce Průhonice*, červen 2017, s. 9.

30 K jeho dílu blíže viz Šárka Steinová, *František Thomayer – život a dílo zahradního architekta*, Praha 2008.

31 Adresa: nábreží Edvarda Beneše, 170 00 Praha 7 – Holešovice, výčet parcel: k. ú. Holešovice: p. p. č. 2104/1 (z toho jen část), 2204/1 (z toho jen část), 2137/1 (z toho jen část), 2137/11, 2158, vlastnické právo: hlavní město Praha, Mariánské náměstí 2/2, Staré Město, 110 00 Praha 1.

32 První dílo v bohaté kariéře architekta Pavla Kupky, autora významných obnov kulturních památek, např. Nostického paláce, a národních kulturních památek, např. Rudolfiny.

9

10

Obr. 9. Opěrná zeď piedestalu někdejšího Stalinova pomníku v Praze na Letné se schodišti od západu. Foto: Jiří Vysloužil, 2020.

Obr. 10. Jedno ze dvou schodišť někdejšího Stalinova pomníku v Praze na Letné klesající k Čechovu mostu s výhledy na pražské pamětihodnosti, pohled od severovýchodu. Foto: Jiří Vysloužil, 2020.

še. V místě setkání obou schodišť je vytvořeno rozměrné odpočívadlo s kamennými lavicemi. Od něj pokračuje dolů již jen jedno monumentální schodiště, osově navazující na Čechův most. Svah je bohatě osazen pestrá skladbou listnatých stromů a keřů.

Všechna schodiště, terasy a navazující zpevněné plochy jsou postaveny z dekorativních kamenů (žula, syenit) a jsou precizně řemeslnicky zpracovány s různou povrchovou úpravou od leštění přes broušení a řezání až po pekování.

Historie objektu

Myšlenka postavit v Praze pomník Josifa Vissarionoviče Stalina se objevila záhy po skončení 2. světové války. Zpočátku to vypadalo, že socha bude součástí dejvického Vítězného náměstí. Četné zastánce ale měly i další zvažované lokality jako Letenská pláň, nábřeží mezi Národním divadlem a Karlovým mostem nebo prostor u Wilsonova nádraží. Zvláštní komise dala přednost Letné, konkrétně místu poblíž Hanavského pavilonu. Nakonec ale padlo rozhodnutí postavit pomník o trochu východněji, přímo proti Čechovu mostu v ose Pařížské ulice na místě, kde byla za první republiky projektována budova parlamentu.

Podoba monumentu vzešla z výtvarné soutěže, vypsané v dubnu 1949. Z více než pěti desítek došlých návrhů vybrala porota k realizaci studii architekta Jiřího Štursy, jeho ženy Vlasty a sochaře Otakara Švece.³³

Obří kamenná socha sovětského vůdce Stalina měla z pražské Letenské pláně shlížet na věčné časy. Bohužel již v roce 1961 bylo roz-

hodnuto o jejím odstranění, které proběhlo v roce 1962.³⁴

Veřejné soutěži podléhala také velkorysá úprava okolí, která je předmětem tohoto návrhu. Z doposud nashromážděných informací plyne, že veřejné soutěže na úpravu okolí Stalinova pomníku se zúčastnili Bohdan Wagner,³⁵ Ladislav Šustáček³⁶ a Bohumil Kavka. Podle návrhu posledně jmenovaného byly vegetační úpravy realizovány záhy po dokončení vlastního pomníku.³⁷

Na základní kámen budoucího pomníku poklepal předseda vlády Antonín Zápotocký 22. prosince 1949. Stavební práce na tehdy největším skupinovém sousoší v Evropě ale započaly až v únoru 1952. Toto zpoždění způsobilo, že se Stalin dokončení své sochy nedožil (zemřel v březnu 1953).³⁸

Práce na vlastním pomníku skončily na podzim 1954. Následně byly zahájeny náročné zahradní práce počítající s úpravou terénu a výstavbou monumentálních schodišť a teras, včetně výsadby vzrostlých stromů vysokých až 10 m. V pondělí 22. listopadu 1954 proběhla v Úřadu předsednictva vlády porada řešící zejména tento problém. O pomoc byli již dříve požádáni odborníci z Československé akademie zemědělských věd. Do data porady bylo v okolí pomníku vysazeno 105 větších a 250 menších jehličnanů (z více než dvou tisíc plánovaných), další tisíce rostlin nejrůznějšího druhu ještě čekaly v zásobních zahradách. Místo bylo následně postupně osazováno jak listnatými stromy, z nichž 477 bylo plně vzrostlých a 300 měřilo méně než 3 m, tak konifery, z nichž 297 měřilo do 10 m a 296 bylo nižších než 1,5 m. Dále tam bylo vysazeno 7 304 okrasných keřů a 4 300 květů. Ve velkorysých úpravách, jež zahrnovaly i přečerpávací stanice s fontánami, se společně s dalším rozšiřováním parku pokračovalo až do roku 1956. Vysazování, resp. přesazování stromů provádělo Zahradnictví komunálního podniku hl. města Prahy.³⁹

■ Poznámky

33 Hana Píchová, *Případ Stalin: historická a literární studie Stalinova pomníku v Praze*, Řevnice 2014.

34 Píchová (pozn. 33).

35 Ústní sdělení prof. Ing. Jiřího Marečka, CSc., ze dne 23. 4. 2021.

36 Archiv map a plánů Národního zemědělského muzea, inv. č. 1525/V/Z/1036, 1536/V/Z/1037, 1537/V/Z/1037.

37 Státní ústřední archiv v Praze, odd. ÚV KSČ, fond 230/100, 1950–1952, Stavba pomníku gen. J. V. Stalina na Letné, s. 5–7.

38 Píchová (pozn. 33).

39 Státní ústřední archiv v Praze (pozn. 37).

Obr. 11. Jan Šímek, část souboru soch *Cesta života*, Jižní svah v Lázních Jeseník. Foto: Jiří Vysloužil, 2020.

Obr. 12. Jan Šímek, *Vzepětí*, detail, Jižní svah v Lázních Jeseník. Foto: Jiří Vysloužil, 2020.

Kulturně-historické zhodnocení

Dekorativní, pravidelné zahradní úpravy nacházely uplatnění zejména při navrhování okolí pomníků, památníků a hřbitovů. Nejmonumentálnější úpravou tohoto typu je okolí odstraněného Stalinova pomníku v Praze. Výsadby nebyly spolu s pomníkem odstraněny a jsou z krajinářského a uměleckořemeslného hlediska pozoruhodným dílem ojedinělé kvality z 50. let 20. století. Kombinace různých použitých hornin a způsobů jejich opracování nemá v této době u nás nikde obdoby. Je to dodnes úctyhodné dílo, jak v charakteru a kompozici výsadeb, tak v kamenických pracích. Mistrné trasování vychodního schodiště navazuje na tradici zahrad pod Pražským hradem, jejichž programem bylo obdivování krás Prahy. Při sestupu se před návštěvníkem otevírají pohledy na Staré Město, Vltavu a Malou Stranu, a to z nezvyklé perspektivy.⁴⁰

Parkové úpravy v okolí někdejšího pomníku J. V. Stalina kontrastně dotvořily starší úpravu od Františka Thomayera. Zatímco v původním parku jsou konifery ojedinělými solitérami, v těchto výsadbách představují majoritní složku. S ohledem na stanoviště zvolil autor dřeviny, které tamní podmínky snesou. Jde většinou o dřeviny introdukované ze Severní Ameriky. Autor vzpomínal, jak jeho projekt posuzoval Ústřední výbor KSČ. Když členové výboru zjistili, že většina výsadeb pochází z území imperialistických USA, vyslovili přání, aby byly nahrazeny „sovětskými“ dřevinami. Autor poté na projektu přepsal názvy dřevin, místo borovice rakouské borovici krymskou, místo lípy americké lípy sibiřskou atd., a Ústřední výbor KSČ byl spokojen.⁴¹ To, že na místě byly vysazeny dřeviny s původními názvy, nebyli členové Ústředního výboru KSČ s to zkontrolovat. Navrhovaný objekt je tak rovněž dokladem životních podmínek a společenské atmosféry v 50. letech 20. století.

Při výsadbách byly uplatněny progresivní a velmi nákladné metody zakládání vegetačních prvků, jež se následně staly „standardem“ až dlouho po roce 1989. Šlo zejména o výsadby stovek vzrostlých stromů. Místo bylo totiž postupně osazováno jak listnatými stromy, z nichž 477 bylo plně vzrostlých a 300 měřilo méně než 3 m, tak koniferami, z nichž 297 měřilo do 10 m a 296 bylo nižších než 1,5 m. Dále tam bylo vysazeno na 7 304 okrasných keřů a 4 300 kusů květin. Výsadby byly realizovány podle návrhu Bohumila Kavky.⁴²

11

Promyšlená kompozice využívající vysoké koncentrace správně vybraných a uplatněných konifer v kombinaci s jedinečným uměleckořemeslným zpracováním dekoračního kamene vytváří dílo, jež u nás nemá obdoby a je dokladem historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti a projevem tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti.

III. Jižní svah se souborem soch Jana Šímka v Lázních Jeseník

Objekt⁴³ je situován na jižním svahu v dotyku lázeňských budov. Ze severu a západu je ohraničený souvislými porosty stromů, na východě na něj navazuje balneopark a areál volného času. Na jihu je vymezen ulicí Priessnitzova s nesourodou zástavbou lázeňských budov se sportovištěm.

Sochař Jan Šímek vytvořil *Cestu života* jako velkou zenovou kontemplativní zahradu, jež se otevírá a nabízí svou cestu kamenných meditací. Člověk, který překročí hranice Jižního svahu se souborem soch, jde cestou mezi deseti zastaveními.

První zastavení je klidné a nijak zvlášť výrazné. Odkrytý travní drn odhaluje kamenné podloží ukrývající netušené síly. V druhém zastavení již vyrážejí na povrch nesourodé hmoty balvanů s ostře řezanými přírodními tvary, které člověka nutí pokračovat dál a objevovat další kamenné skulptury. Následující zastavení má tvar kamene, jehož hrany jsou na vrcholu humanizovány neznatelným tušením lidského těla (třetí zastavení). Poté se znovu vrací dramatické protínání ostrých kamenných hran. Kameny jako by hledaly spojení, tíhnou k sobě, přitahují se a současně se odpuzují (čtvrté zastavení). Následující kamenný blok se tlačí

12

vzhůru proti svahu a na svém „hřbetě“ nese hladký, tvarově zvlněný, šedivě lesklý náznak tělesnosti (páté zastavení). Nad ním stoupající vlna vytváří prohlubeň, na jejíchž bočních polích se kameny již napřimují (šesté zastavení). Následují vzpřímené kameny, v jejichž tvarech lze pozorovat lidská gesta, vztahy a vazby těl (sedmé zastavení). Za další vlnou již stoupající cesta proniká do vnitřku kamenného pole, kde se z kamenných kvádrů na povrch derou lidské tvary – náznaky rukou se chytají hran. Cesta najednou uzavírá výhled, jsou vidět pouze vrcholky kamenů, monumentalita svahu však nedovoluje uhnout. Táhne člověka vzhůru k poli, na němž kameny ožívají a dostávají fragmentární lidské tvary. V kamenech jsou dobře patrné mohutné ruce a náznak tváře (osmé za-

■ Poznámky

⁴⁰ Zdeněk Novák, *Zahradně-architektonická tvorba 20. století v Československu – historický úvod*, in: *Zámečník* (pozn. 2), s. 8–23.

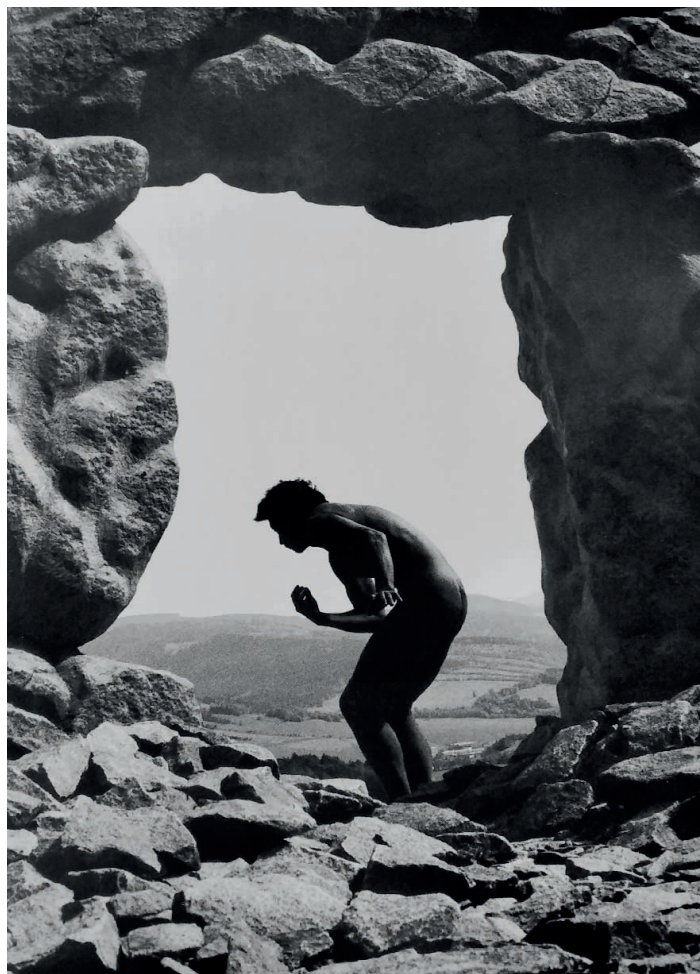
⁴¹ Ústní sdělení Ing. Zdeňka Nováka ze dne 10. 7. 2021.

⁴² Státní ústřední archiv v Praze (pozn. 37).

⁴³ Adresa: Priessnitzova, 790 01 Jeseník, výčet parcel: k. ú. Jeseník: p. p. č. 2692/4, 2699/3, 2691/1, vlastnické právo: Priessnitzovy léčebné lázně, a. s., Priessnitzova 299/12, 790 01 Jeseník.

13

14

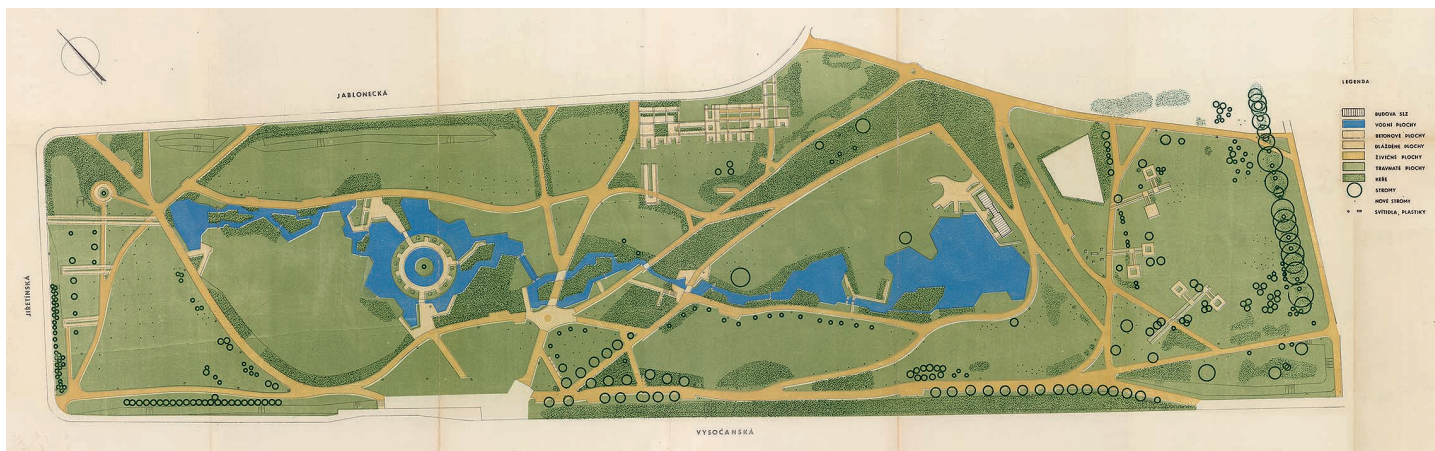

15

Obr. 13. Výstavba sochy Vzepětí od Jana Šimka na Jižním svahu v Lázních Jeseník, 1977. Osobní archiv Evy Damcové. Reprofoto: archiv Ústavu biotechniky zeleně ZF MENDELU, 2019.

Obr. 14. Taneční kreace Mina Tanaky na Jižním svahu v Lázních Jeseník v soše Brána života, 1996. Převzato z: Petr Oslzlý – Jan Šimek, Jan Šimek – Příběhy soch: příběhy – svědectví – myšlenky – sochy – akce – dokumentace, Brno 1998.

Obr. 15. Jan Šimek, Brána života, detail, Jižní svah v Lázních Jeseník. Foto: Jiří Vysloužil, 2019.

16

stavení). Deváté zastavení je tvořeno centrální kamennou sochou složenou ze čtyř kamených bloků, kolem nichž jsou rozmístěny fragmenty mohutných lidských končetin – rukou a nohou –, které jako by se držely podloží a snažily se zabránit rozpadu kamenné hmoty. Síla rukou se odtlačuje od hmoty země a zároveň se jí drží a váže se s ní.

V Bráně života na temeni svahu se cesta završuje. Trojice kamenných bloků se zřetelnými náznaky lidské tělesnosti má formu kladí křehce postaveného na hranách dvou kamenných bloků (desáté zastavení).

Meditace kroku, cesty, kroužení a stoupání vzhůru je završena, ale nekončí, člověk se obrací a mezi těly-balvany hledí k vzdálenému obzoru protějšných hor. Pod ním se celý svah, každé jeho kamenné ohnisko otevírá nebeskému prostoru a je s ním spojeno a propojeno do velké kompozice, jejíž vertikála míří k nadsmyslnému obzoru.

Cesta Jižním svahem je meditací nad nekončícím, je nahlédnutím k podstatám lidského rodu i hledáním řádu a smyslu našeho jediného, nezaměnitelného a neopakovatelného úseku v nezastavitelném, krutém i láskyplném toku času. Je to cesta hledání smyslu života.

Cesta života není uzavřeným artefaktem, je živým místem setkání člověka s člověkem, se sluncem, nekonečným prostorem i s pamětí času. Je místem setkání člověka se sebou samým.⁴⁴

Historie objektu

Realizace objektu, která zahrnovala modelování terénu, budování kamenných cest, tvorbu a instalaci sochařského souboru Cesta života, proběhla v letech 1979–1985. „Slavnostní“ otevření se odehrálo v polovině roku 1985 ve velmi skromné atmosféře jako setkání několika přátel. Autorem sochařského souboru je brněnský sochař Jan Šimek (* 1941). Realizace probíhala ve spolupráci s národním podnikem Zahradní architektura Želešice při Státním

statku v Brně a podílela se na ní řada dnes uznávaných českých krajinářských architektů, která podnikem prošla.

Kulturně-historické zhodnocení

Od spodní části žulové kameny postupně přecházejí od jednoduchých útvarů do stále složitějších, až lidsky konfigurovaných kompozic. Jejich skladba a tvarový princip jsou založeny na hledání a využití souladu i kontrastu mezi monumentalitou kamene a organickou formou těla. Tímto napětím mezi přírodním tvarem kamene a do něj vtisknutými lidskými tvary je umocněno emocionální působení díla.

Archaizující, tajemný ráz těchto objektů a celá sochařská kompozice svahu naplňují místo meditační atmosférou. Sochařská kompozice do sebe integruje a umocňuje okolní krajinu, do níž se otevírá, odhaluje její charakter i hlubší mytický rozměr.

V kontextu českého sochařství se Šimkova jesenická realizace řadí do té linie tvorby, která odhaluje cestou niterné meditace i citové exprese hlubší významové sepětí člověka s univerzem přírody. Podstatným vývojovým přínosem je úsilí o novou koncepci sochařského díla pomocí přímé práce s přírodou, s živly země, uplatněním charakteristických přírodních tvarů i některých celkových rysů okolní krajiny v kontextu díla, jež je nově interpretuje a odkrývá jejich vnitřní významy.⁴⁵

Touto novou syntézou, její koncepcí a výsledným vyzněním se autor díla osobitým a výrazným způsobem zařadil do současných světových uměleckých tendencí. Dílo je řazeno mezi nejvýznamnější české příklady land artu.⁴⁶

Koncepcí díla vychází rovněž z jeho praktické užitečnosti jako přírodního solária, navozujícího bezprostřední kontakt člověka s přírodou, který zaujímá v léčebné metodě tamních lázní důležité místo. Poselství sochařského díla odražející myšlenkové dění své doby se tak stýká s myšlenkovým odkazem zakladatele jesenických lázní Vinzenze Priessnitz.

Obr. 16. Otakar Kuča, Park přátelství v Praze, 1986. Archiv architektury a stavitelství Národního technického muzea, osobní fond O. Kuča (nezpracovaný fond), inv. č. KI013_188. Reprofoto: archiv Ústavu biotechniky zeleně ZF MENDELU, 2020.

IV. Park přátelství v Praze-Proseku

Objekt podélně orientovaný od severozápadu k jihovýchodu vymezují ulice Vysočanská, Jiřetinská a Jablonecká.⁴⁷

Cílem řešení bylo výrazně odlišit budoucí park od konvenční sídlištní zeleně v okolí, vytvořit protihlukovou bariéru modelací terénu u ulice Vysočanská a oživit suchou „step“ pražského severu vodním živlem – soustavou vzájemně propojených geometrických bazénů s kaskádami a recirkulací vody. Autora návrhu – Otakara Kuču⁴⁸ – vzdáleně inspirovaly fan-

■ Poznámky

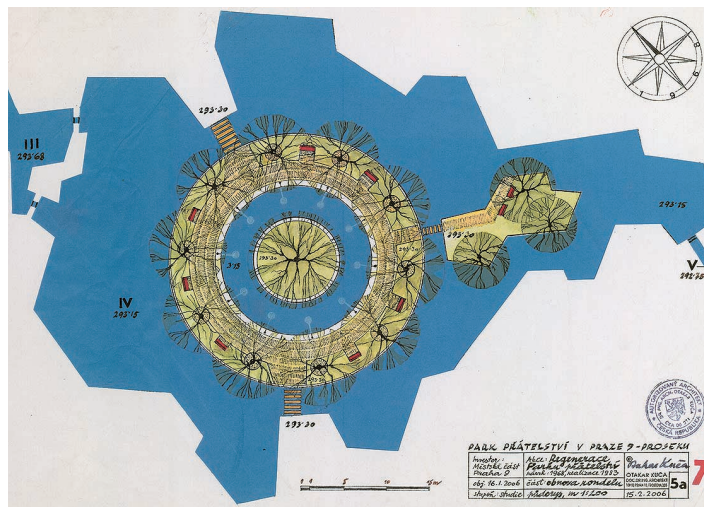
⁴⁴ Upraveno podle Petr Oslzlý – Jan Šimek, *Jan Šimek – příběhy soch: příběhy – svědectví – myšlenky – sochy – akce – dokumentace*, Brno 1998, s. 48–57.

⁴⁵ Jiří Zemánek, in: Oslzlý – Šimek (pozn. 44), s. 54.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Adresa: Vysočanská, Praha 9 – Prosek, výčet parcel: k. ú. Střížkov: 499/1, 499/2, 499/3, 499/4, 499/5, 499/6, 499/7, 499/8, 499/9, 499/10, 499/11, 499/12, 499/13, 499/14, 499/15, 499/16, 499/17, k. ú. Prosek: 624/20, 624/21, 624/25, 624/26, 624/27, 624/28, 624/29, 624/30, 624/31, 624/32, 624/33, 624/34, 624/35, 624/36, 624/37, 624/38, 624/39, 624/40, 624/41, 624/42, 624/43, 624/44, 624/45, 624/46, 624/47, 624/48, 624/49, 624/50, 624/52, 640/2, 641, majetková struktura: hlavní město Praha, Mariánské náměstí 2/2, Staré Město, 110 00 Praha 1 (Svěřená správa nemovitostí ve vlastnictví obce: Městská část Praha 9, Sokolovská 14/324, Vysočany, 190 00 Praha 9).

⁴⁸ Doc. Dr. Ing. arch. Otakar Kuča (1927–2018) patřil k našim předním odborníkům v oblasti krajinářské architektury. Spojoval v sobě vzácným způsobem několik

17

18

19

tastické vize G. B. Piranesiho, krajinářské studie Reptonovy a Nashovy (odtud analogie: Park přátelství dle klasicistních chrámů a pavilonů přátelství) a utopická architektura Bruna Tauta. Autor záměrně pracoval se silným kontrastem mezi výsadbami ve volném krajinářském duchu a přísně stereometrickým lomením betonových břehů vodní soustavy.⁴⁹

Ústředním motivem kompozice parku je vodní systém jedenácti propojených bazénů včetně bazénu v rondelu s proměnnou výškou hladiny, různým výškovým převýšením a nestejnou šířkou odtokových přepadů s časovaným chodem recirkulačních čerpadel s úrovní hladiny co nejvýše při okraji. Bazény jsou postaveny z monolitického prefabrikovaného betonu. Bazén s lipovým rondelem je vydlážděn žulovými kostkami. Přes propojovací kanály jsou vedeny mostky, případně nášlapné betonové přechody. Výškově odstupňovaný vodní systém je oboha-

cen několika přepady a také vodní kaskádou. Pobytové trávníky přiléhají těsně k okraji vodních prvků, jen místy jsou břehy doplněny výsadbami vrb, případně sporadickou bylinnou litorální vegetací. Největší z bazénů v sobě pojímá ostrov s výsadbou rondelu z lip. Ostrov je přístupný několika přechody. Na počátku vodní soustavy v severozápadní části parku je bazén obohacen vydatným vodním stříkem, v bazénu je zasazeno několik solitérních balvanů. Nedaleko od něj je umístěna bronzová socha Jiřího Wolkera od Miloslava Šonky z roku 1984.

Převážně rovinatý terén, mírně klesající od severozápadu k jihovýchodu, je lehce modelován ve vazbě na vodní systém a cestní síť. V parku je vymezeno několik rozlehlých rekreačních luk s pobytovými trávníky, hřiště pro volnočasové aktivity, rozárium s hřištěm na pétanque a drobný amfiteátr vhodný pro pořádání menších kulturních akcí. Nad nejníže položený

Obr. 17. Otakar Kuča, *Regenerace Parku přátelství v Praze, obnova rondelu*. NTM, osobní fond O. Kuča (nezpracovaný fond), 2006, inv. č. KI003_127. Reprofoto: archiv Ústavu biotechniky zeleně ZF MENDELU, 2020.

Obr. 18. Detail pojetí geometrických bazénů v Parku přátelství v Praze, pohled od severozápadu. Foto: Jiří Výsloužil, 2019.

Obr. 19. Rondel s výsadbou lip v Parku přátelství v Praze od severozápadu. Foto: Jiří Výsloužil, 2019.

bazén v jihovýchodní části parku vystupuje zahradní restaurace s terasou, v jejímž okolí jsou pobytové dřevěná mola. V jihozápadní části parku je vymezen výběh pro psy.

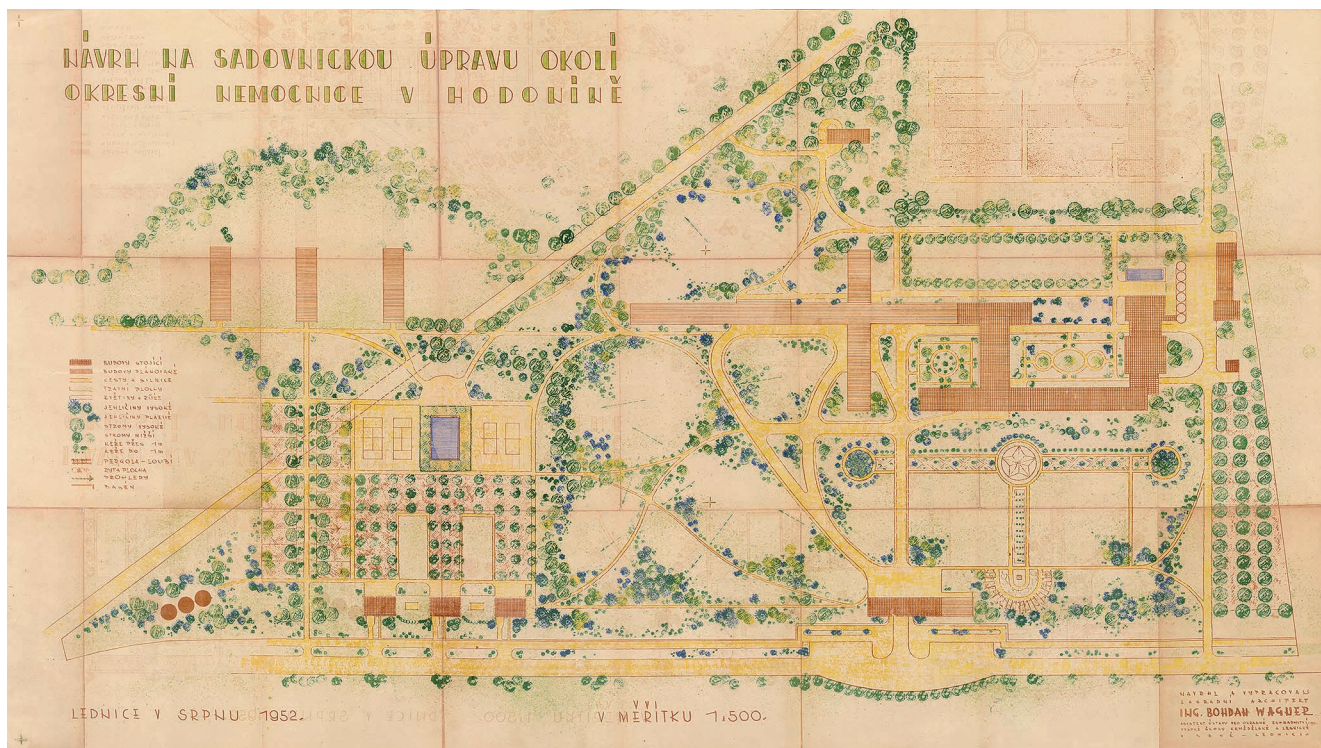
Podél ulice Vysočanská je založen souvislý porost keřů na zemním protihlukovém valu, doplněný liniovými výsadbami stromů.

Výsadby v parku jsou řešeny volným způsobem s převahou listnatých dřevin. Rozvolněné skupiny přecházejí do volných luk se solitérními stromy a keři. Občas jsou použity skupiny černých borovic (*Pinus nigra*). V rozáriu je použit tvarovaný živý plot z habru (*Carpinus betulus*). Mezi dřevinami převládají lípy malolisté (*Tilia cordata*), duby zimní (*Quercus petraea*), duby letní (*Q. robur*) i duby červené (*Q. rubra*), jírovce maďaly (*Aesculus hippocastanum*), javory mléče (*Acer platanoides*), habry obecné

■ Poznámky

profesí: byl tvůrčím architektem, znalcem a ochráncem přírody, umělcem, vědeckým pracovníkem a vysokoškolským pedagogem. K jeho zahradně-architektonickému dílu blíže viz Otakar Kuča, *Krajina, architektura, design: Landscape, architecture, design*, Praha 2000; Otakar Kuča, *Krajina, architektura, design II: Landscape, architecture, design II*, Praha 2011.

⁴⁹ Otakar Kuča, *Park přátelství – geneze a další osudy, Zahrada – Park – Krajina XX*, 2010, č. 2, s. 9–13.

20

Obr. 20. Bohdan Wagner, návrh na sadovou úpravu okresní nemocnice v Hodoníně (západní část nebyla realizována), 1952. Archiv Nemocnice TGM Hodonín. Reprofoto: archiv Ústavu biotechniky zelené ZF MENDELU, 2019.

(*Carpinus betulus*) a jeřáby (*Sorbus sp.*), z méně častých pak dřevozce trojtrnné (*Gleditsia triacanthos*).

V kompozici parku se výrazně uplatňují homogenní bloky okolních bytových domů sídliště Prosek.

Historie objektu

Architektonická soutěž na Park přátelství (původně 23 ha) proběhla v roce 1968. První cenu získal návrh Otakara Kuči. V roce 1974 mu zadal podnik Sady, lesy a zahradnictví Praha úvodní a v roce 1975 prováděcí projekt o rozloze 8 ha. Technický projekt vodní soustavy s recirkulací vody řešil Hydroprojekt Praha. Park byl slavnostně otevřen 23. června 1983.⁵⁰

Po roce 2000 již nebyl vodní systém v provozu a v roce 2005 došlo v pásu kolem ulice Vysočanská k zahájení stavby hloubené trasy metra mezi stanicemi Střížkov a Prosek. Na třetině parku bylo tehdy vykáceno 110 čtyřicetiletých lip a dubů. Záhy poté uzavřel Metroprojekt s Otakarem Kučou smlouvu na projekt obnovy zničené části parku a také mu zadal zpracování studie na obnovu celého parku.⁵¹

Na zlikvidované třetině parku byly následně založeny mlatové cesty; schodiště a nástupní prostor u zastávky městské hromadné dopravy

byly vydlážděny vápencovou mozaikou. V plném rozsahu byly obnovy mimo jiné výsadby na protihlukovém valu. Prováděcí projekt obnovy celého parku zpracoval Ateliér O5 ve složení Aleš Steiner, Pavlína Malíková a Martina Vlnasová. Obnovu vodní soustavy navrhli Luboš Káně a Josef Kubát z Ateliéru DEK, strojovnu recirkulace vody Milan Vodička. Realizaci výsadeb v pásu po výstavbě metra zajišťoval podnik Rekultivace Most, ve zbývajících částech parku firma Gabriel. Obnovou bazénů se zabývala firma Navatyp, komunikace a náročnou výdlažbu prstencového bazénu prováděla firma BEB.⁵²

Kulturně-historické zhodnocení

Idea městského obvodního parku vděčí za svůj zrod pražskému jaru 1968, kdy také československá krajinářská architektura dosáhla vrcholu. Park přátelství je hodnotný jedinečným a nadčasovým architektonickým řešením v čele s dominantou lámaných křivek systému geometrických bazénů s kaskádami.

V dějinách českého výtvarného umění je dílo hodnoceno jako vynikající řešení městského parku a jeho ostrov, rondel s vodním prstencem, jako téměř land artový prvek.⁵³

Park byl v letech 2008–2009 citlivě obnoven.⁵⁴ Je tak současně ukázkovým příkladem přístupu k obnovám zahradně-architektonických děl 70. a 80. let 20. století. Původní vzhled parku vzešlý z idejí 60. let se podařilo pietně rehabilitovat a současně se tím projektující obnovu zasloužil o nové doplňující prvky (komorní amfiteátr, dřevěná mola, dvě dětská

hřiště, odpočinkové čtverce v jihovýchodní části parku), které se harmonicky začlenily do celku, aniž by ohrozily dochované kulturně-historické hodnoty parku. Mezi ně patří historický půdorys parku a jeho reliéf, rostlinná hmota: dřeviny, jejich objem, barevnost, rozmístění, vzájemné poměry, stavební a dekorativní prvky, tekoucí i stojaté vody s příslušným zrcadlením (vodní systém vzájemně propojených 11 bazénů s kaskádami o délce 450 m).

Současně jde o ikonické dílo významné osobnosti české zahradní a krajinářské tvorby, Otakara Kuči, reprezentující pokrokové a v rámci tehdejší produkce ojedinělé ztvárnění městského sídlištního parku.

V. Park Nemocnice TGM v Hodoníně

Park Nemocnice TGM v Hodoníně je volně přístupný a slouží k relaxaci a zpříjemnění pobytu pacientům nemocnice, popřípadě klientům při-

■ Poznámky

⁵⁰ Projektová dokumentace je uložena v Archivu architektury a stavitelství Národního technického muzea, osobní fond Otakar Kuča (nezpracovaný fond).

⁵¹ Kuča (pozn. 49).

⁵² Aleš Steiner, Revitalizace Parku přátelství – projekt a realizace, *Zahrada Park Krajina XX*, 2010, č. 2, s. 14–17.

⁵³ Polana Bregantová – Marie Platovská – Rostislav Švácha (edd.), *Dějiny českého výtvarného umění VI*, 1958–2000, Praha 2007.

⁵⁴ K tomu blíže viz Steiner (pozn. 52).

21

22

Obr. 21. Parková úprava před jihovýchodním průčelím hlavní nemocniční budovy Nemocnice TGM v Hodoníně. Foto: Jiří Výsloužil, 2019.

Obr. 22. Hlavní příčná pohledová osa parku Nemocnice TGM v Hodoníně v pohledu od jihuozápadu. Foto: Jiří Výsloužil, 2019.

lehlých lázní, zaměstnancům, ale i ostatním návštěvníkům. Park je charakteristický formální strukturou cest a záhonů vložených do krajinářského rámce s pestrou skladbou dřevin. Hlavní relaxační část parku je situována před jihovýchodním průčelím nemocničních pavilonů a má parterovou úpravu. Parter je členěn formální strukturou mlatových cest s betonovými obrubníky. Příčná kompoziční osa vybíhá z asymetricky řešeného průčelí nemocnice. Osa pokračuje rabatovým květinovým záhonem, který se táhne rovnoběžně podél nezpevněných cest. Příčná osa je zakončena půlkruhovou pergolou s květinovým záhonem v popředí. Pod ocelovou pergolou jsou umístěny zahradní lavice. Podélná kompoziční osa, probíhající rovnoběžně s průčelím, je zvýrazněna stromořadím z *Pinus sylvestris* 'Watereri' a je na obou stranách pohledově ukončena kruhovými výsadbami konifer (*Picea pungens* 'Argentea' po obvodu a *Thuja occidentalis* uprostřed).

Na křížení příčné a podélné osy je situován ústřední motiv parteru – rozměrný kruhový květinový záhon. Výsadbou letniček na něm je dosaženo pravidelných geometrických obrazců. Zbývající výsadby stromů a keřů jsou řešeny volným způsobem s jistými náznaky symetrie, a to zejména v dotyku pergoly. Skupinové výsadby dřevin se střídají se solitérami. Hlavní hmoty porostů tvoří skupiny stromů – *Pinus sylvestris*, *Pinus nigra*, *Pinus ponderosa*, *Abies concolor*, *Acer ginnala*, *Sophora japonica*

a *Betula pendula*. Z keřů je nejvíce zastoupen *Philadelphus coronarius*, *Forsythia* × *intermedia*, *Spiraea* × *vanhouttei* a *Syringa vulgaris*. Od ulice Purkyňova je parter na jihovýchodu odclonen kompaktnějšími výsadbami dřevin.

Hlavní příjezdová cesta od vrátnice při ulici Purkyňova je lemována stromořadím z *Acer negundo* s dosadbami *Acer pseudoplatanus* a *Acer saccharinum*.

Před jihuozápadním průčelím nemocničních pavilonů je založen formální parter pojatý tvarovanými živými ploty z *Buxus sempervirens*. Při jeho západním okraji je situována busta T. G. Masaryka. Ve středu parteru roste *Sequoiadendron giganteum*. Ve stínu budovy je založen záhon se stálezelenými výsadbami keřů (*Viburnum rhytidophyllum* a *Berberis julianae*).

Hlavní vchod do nemocnice, ze severozápadu, je zdůrazněn výsadbou *Fagus sylvatica* 'Atropunicea' a *Pinus sylvestris*. Před severním průčelím nemocnice vznikl díky architektonickému řešení pavilonů vnitroblok s atriem. V jeho středu je malý formální bazén s výsadbami trvalek. Ploše dominují vzrostlé dřeviny (*Salix alba*, *Picea abies*, *Thuja orientalis*) doplněné stálezelenými keři (*Ilex aquifolium*, *Berberis julianae*, *Prunus laurocerasus*, *Buxus sempervirens*). Vnitroblok ze severozápadu uzavírá tropický skleník s bohatou sbírkou rostlin. Středový záhon je osázen nejvýznamnějším druhem cykasu *Ceratozamia kuesteriana*. Dále tam rostou *Cycas revoluta*, velké rostliny druhu *Cycas rumphii* a ucelená sbírka rodu *Dioon*.

V jihovýchodní části areálu nemocnice je částečně zachován ovocný sad vysazený z *Prunus domestica*.

Historie objektu

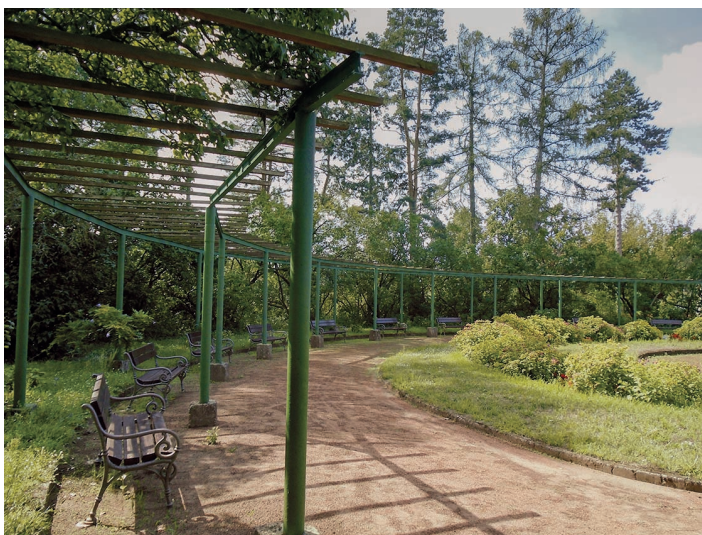
Po vzniku samostatné Československé republiky a spolu s rozvojem hodonínského regionu stále rostla potřeba lůžkového zdravotnického zařízení. Řada význačných občanů Hodonínska se aktivně zasazovala o vybudování nemocnice. Po mnoha nejrůznějších překážkách, zklamáních a opakovaných odloženích projektu byl po 2. světové válce vyhotoven definitivní návrh nemocnice od profesora brněnské techniky Bedřicha Rozehny a dne 17. listopadu 1946 položen její základní kámen. Nemocniční areál byl otevřen 1. května 1952. Součástí areálu je také tropický skleník z roku 1953. Zahradní úpravy v okolí nemocničních pavilonů byly realizovány nedlouho po dokončení pavilonů podle projektu Bohdana Wagnera.⁵⁵ Projektová dokumentace s názvem *Návrh na sadovou úpravu okresní nemocnice Hodonín* byla vypracována 10. listopadu 1952 (nerealizovaný návrh pochází již z 11. března 1947).⁵⁶ Zajímavostí je, že projekt byl vytvářen ještě před vlastní dostavbou pavilonů a plány zachycují i stavby, které nakonec nebyly postaveny. Projekt se zachoval kompletní, a je proto velmi cenný.

V roce 1997 nemocnice získala do názvu zkratku TGM podle prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka.

■ Poznámky

⁵⁵ Prof. Ing. Bohdan Wagner, CSc. (1919–2012) byl krajinářským architektem, vysokoškolským profesorem a spoluzakladatelem dnešní Zahradnické fakulty Vysoké školy zemědělské v Lednici na Moravě, kde následně působil na Katedře sadovnictví a krajinářství.

⁵⁶ Projektová dokumentace je uložena v Archivu Nemocnice TGM v Hodoníně.

23

24

Obr. 23. Pergola ukončující podélnou pohledovou osu parku Nemocnice TGM v Hodoníně. Foto: Jiří Vysloužil, 2019.

Obr. 24. Atrium s okrasným bazénem před severozápadním průčelím hlavní nemocniční budovy Nemocnice TGM v Hodoníně. Foto: Jiří Vysloužil, 2019.

Kulturně-historické zhodnocení

Park Nemocnice TGM v Hodoníně je v rámci České republiky zajímavým a ojediněle zachovaným příkladem rané fáze tvorby období socialismu, a to z 50. let 20. století, jehož kulturně-historický význam přesahuje rámec místa. Jedná se o významné dílo zahradního umění. Kulturně-historická hodnota parku je cenná pro současné i pro budoucí generace obyvatel regionu. Soubor pěstovaných rostlin v parku má velkou hortikulturální cenu. Význam krajinnotvorného působení parku je taktéž vysoký.⁵⁷ Vegetační úprava v sobě propojuje typické projevy prvorepublikové zahradní tvorby, jako je pravidelná parterová úprava vázaná na půdorys nemocničních pavilonů s hojným zastoupením květinových, původně perenových záhonů, s nově nastupujícím přístupem k řešení parkových úprav v obdobných objektech – zjednodušenou krajinnou úpravou s pestrou skladbou taxonů. V parku se nachází typologicky ojedinělý objekt – půlkruhová ocelová pergola – a tropický skleník s unikátní sbírkou rostlin. Nemocniční park má výrazně zachovalou historickou kompozici, a to jak v oblasti vegetačních prvků (vymezení květinových záhonů, výsadby stromů a keřů), tak také v oblasti prvků technických (trasování a povrchová úprava cest, pergola, květinové nádoby, tropický skleník). K objektu se zachovala kompletní projektová dokumentace včetně podrobných osazovacích plánů z roku 1952. Ta je důležitým předpokladem pro péči o zachovanou historickou kompozici parku a pro případné rehabilitační zásahy. Park v okolí nemocničních pavilonů byl realizován podle projektu přední osobnosti zahradní a krajinářské tvorby druhé poloviny 20. století, Bohdana Wagnera, spoluzakladatele nynější Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně. Parku je tedy přiznána rovněž historická hodnota v kontextu autora návrhu, významné osobnosti oboru.

kou kompozici parku a pro případné rehabilitační zásahy. Park v okolí nemocničních pavilonů byl realizován podle projektu přední osobnosti zahradní a krajinářské tvorby druhé poloviny 20. století, Bohdana Wagnera, spoluzakladatele nynější Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně. Parku je tedy přiznána rovněž historická hodnota v kontextu autora návrhu, významné osobnosti oboru.

Závěrem

Z výsledků výzkumného projektu⁵⁸ plyne, že vybraný soubor objektů je z hlediska uchování národní kulturní identity nebyvale hodnotným vzorkem tehdejší zahradní a krajinářské tvorby, který je žádoucí zachovat pro příští generace, a to bez ohledu na politické zřízení, společenské priority či jiné ekologické nebo ekonomické tlaky. Představený soubor pětice zahrad a parků z období let 1948–1989 je jedinečným dokladem historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti a je projevem tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, tedy hlavně zahradní a krajinářské architektury.⁵⁹ Vybrané objekty by proto měly být prohlášeny kulturními památkami, jak stanoví § 2, odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších právních předpisů.

Článek vznikl jako výstup výzkumného projektu *Zahradně-architektonická tvorba v období totalitních režimů v letech 1939–1989 na území České republiky (identifikační kód DG18P020VV044), který byl podpořen k financování Ministerstvem kultury v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II).*

Ing. Roman ZÁMEČNÍK, Ph.D.

roman.zamecnik@mendelu.cz

Zahradnická fakulta, Mendelova univerzita v Brně

prof. Ing. Pavel ŠIMEK, Ph.D.

pavel.simek@mendelu.cz

Zahradnická fakulta, Mendelova univerzita v Brně

■ Poznámky

57 Hodnoceno podle certifikované metodiky Jiří Olšan – Lenka Křesadlová – Marek Erlich, *Metodika identifikace hodnot památek zahradního umění*, Praha 2015.

58 Identifikační kód projektu DG18P020VV044.

59 Z výsledků projektu plyne, že i řada dalších identifikovaných a hodnocených objektů (blíže viz Zámečník – Borusík, pozn. 11) oplývá vysokou mírou kulturně-historických hodnot. Vzhledem k tomu, že tyto další objekty jsou již chráněny jako součásti KP nebo NKP, nejsou zahrnuty do souboru objektů navržených k památkové ochraně. Mezi takové objekty např. patří: Františkánská zahrada v Praze (autor: Otakar Kuča, č. ÚSKP: 39825/1-1048), Zámecká zahrada SZ Bučovice (autor: Bohdan Wagner, č. ÚSKP: 281), Památník Ležáky (autor: Ladislav Žák, č. ÚSKP: 149), Květná zahrada v Kroměříži (z toho jen část; autor: Pavel Janák, č. ÚSKP: 219), Památník Lidice (autor: František Marek a kol., č. ÚSKP: 117), Zahrada SZ Kratochvíle u Netolic (autor: Otakar Kuča, č. ÚSKP: 252), Trojská zámecká zahrada v Praze (autor: Otakar Kuča, č. ÚSKP: 44544/1-1534), Nádvoří a okolí stanice metra Malostranská v Praze (autor: Otakar Kuča, č. ÚSKP: 173).